

УДК 378.046.091.113

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Задорожна-Княгницька Л.В., Тимофєєва І.Б.

Маріупольський державний університет

У статті розкрито проблему деонтологічних цінностей, що належить до числа дискусійних у сучасній науці. Здійснено аналіз поняття «цінність», обґрунтованого вітчизняними й зарубіжними науковцями, наведено класифікацію цінностей. Акцентовано увагу на необхідності окремого розгляду деонтологічних цінностей як регуляторів професійної поведінки менеджера освіти. Угрупування деонтологічних цінностей здійснено на основі їх класифікації на цінності-сенси існування і цінності-норми повинності (В. А. Бачинін). Зазначено, що цінності-сенси являють собою предметні якості явищ, в основі яких лежить деонтологічне ставлення людини до них (людина, влада, авторитет, обов'язок, колектив, право, мораль, норма). Цінності-норми характеризують особисті якості та прояви поведінки менеджера освіти (відповідальність, честь, гідність, справедливість тощо). У висновках статті сформульовано основні ціннісно-деонтологічні орієнтири діяльності менеджера освіти (добросесне виконання професійного обов'язку; визнання власної честі й гідності, честі й гідності інших учасників управлінського процесу; вироблення норм управлінської діяльності на паритеті моралі й права; використання раціональних способів правового регулювання управлінських відносин; усвідомлення правової й моральної відповідальності за дії, що суперечать нормам управлінської деонтології та етики).

Ключові слова: менеджер освіти, управлінська деонтологія, цінності, деонтологічні цінності, цінності-сенси, цінності-норми.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття позначився пошуками науковців у розв'язанні проблем ефективного управління закладами освіти. Зазначена тенденція значною мірою посилюється реформаційними процесами, що відбуваються в освіті у зв'язку з реалізацією завдань Нової української школи. Децентралізація і дерегуляція управління, розширення академічної автономії і самостійності діяльності керівника закладу освіти, передбачені Концепцією реформування загальної середньої освіти, посилюють професійну відповідальність директора школи, актуалізують деонтологічний аспект школоцентричного менеджменту.

Управлінська деонтологія як галузь професійної деонтології, містить відомості, необхідні для всебічного пізнання закономірностей управління відкритою соціальною системою, якою є заклад освіти, з усіма її багатоманітними морально-правовими внутрішніми й зовнішніми залежностями та зв'язками; збагачує теоретичні основи управління освітою завдяки самостійності предмета дослідження; розвиває нові підходи в управлінні закладом освіти.

Змістом теорії управлінської деонтології є норми професійної поведінки керівника у вигляді морально-правових імперативів та цінності професійної діяльності. Деонтологічна норма професійної поведінки менеджера освіти містить у собі три обов'язкові компоненти:

– аксіологічний (визначає орієнтири професійної поведінки на основі усвідомлення комплексу професійних цінностей та апелює до деонтологічних категорій (обов'язку, авторитету, честі, гідності, відповідальності);

– правовий (зумовлений нормативними вимогами до менеджера освіти, сферою його функцій та відповідальності);

– особистісний (конкретизує професійну поведінку, виходячи з індивідуальних особливостей особистості).

Зазначене вище обумовлює розкриття сутності понять «деонтологічні цінності», яке має у науці дискусійний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам професійних цінностей науковцями приділено належну увагу. Зокрема, аксіологічний підхід у системі педагогічної методології обґрунтували Ю. Л. Горбенко, Л. О. Демінська, В. В. Ільїн, А. М. Камінська, Н. П. Максимчук, Д. С. Мацько, Ю. В. Пелех, Л. О. Хомич та ін. Науковці потрактовують сутність підходу як філософсько-педагогічної стратегії, що визначає шляхи розвитку професійного мистецтва, використання педагогічних ресурсів для розвитку особистості й проектує перспективи вдосконалення системи освіти, основою якої є принцип функціонального значення або цінності [9, с. 213]; міст між теорією та практикою, що надає можливість вивчати різні явища й події з точки зору закладених у них можливостей щодо задоволення актуальних потреб людей, розв'язувати завдання подальшої гуманізації суспільства [14, с. 162].

Науковцями різною мірою розкрито ціннісну та морально-етичну складові сучасного управління (О.А. Воронько, Д.І. Дзвінчук, Г.А. Дмитренко, Л.М. Карамушка, М.О. Кириченко, Н.Л. Коломінський, С.В. Крисюк, В.І. Луговий, О.І. Мармаза, Л.А. Онищук, Н.М. Остоверхова й Л.І. Даниленко, В.П. Панасюк, Л.П. Погребняк, Є.І. Ходаківський, Ю.В. Богоявленська та Т.П. Грабар, Є.М. Хриков та ін.).

Механізм ціннісно-сислової детермінації управління закладом освіти розкрили В.П. Бех, В.В. Крижко, Л.М. Семененко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, в умовах економічних та соціально-культурних викликів, які переживає Україна, суттєво актуалізується проблема «ціннісного переозброєння» (values rearmament) людини XXI століття. Вітчизняні науковці (В.П. Андрущенко, І.П. Аносов, В.Г. Кремень та ін.) акцентують увагу на специфіці культурно-етичного аспекту освіти, що має прояв у зверненні до духовної сутності людини, її автентичних цінностей; обстоюванні ідеї суспільної справедливості та ствердження пануючих у суспільстві цінностей як універсальних регуляторів суспільної поведінки; проектуванні освітніх норм як людиноцентричної стандартизації. У зазначеному контексті йдеться про формування нової ціннісної свідомості фахівця як глобальної етики нової історичної епохи (В.В. Крижко) [8, с. 308].

У межах поля професійної відповідальності менеджера освіти набуває конкретизації зміст його професійних цінностей, оскільки реалізація різноманітних форм відповідальності пов'язана з особистісним сенсом для менеджера освіти нормативної управлінської поведінки й передбачає сформованість морально-правових норм та ціннісних орієнтацій. Саме зазначений аспект залишається поза увагою сучасних науковців.

Метою статті є розгляд проблеми деонтологічних цінностей та обґрунтування їх сутності на основі аналізу наукових досліджень, у яких розглядаються проблеми аксіологічного та деонтологічного аспектів управління закладами освіти.

Виклад основного матеріалу. Категорія «цінність» використовується у філософії, етиці, культурології, соціології для позначення об'єктів, явищ, їхніх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного.

В.Б. Шапар акцентує увагу на таких формах існування цінності:

- виступає як суспільний ідеал, як вироблене суспільною свідомістю абстрактне уявлення про атрибути належного в різних сферах громадського життя (такі цінності можуть бути і загальнолюдськими, «вічними» (істина, краса, справедливість), та конкретно-історичними (рівність, демократія тощо));

- з'являється в об'єктивованій формі у вигляді витворів матеріальної та духовної культури або людських вчинків – конкретних предметних утілень суспільних ціннісних ідеалів, у тому числі етичних та правових);

- цінності соціальні, що переломлюючись через призму індивідуальної життєдіяльності, входять до психологічної структури особистості як джерело мотивації її поведінки [17, с. 597].

Основною функцією цінностей, як стверджує В.І. Стець, є регулювання суспільних відносин та поведінки окремої особи в тих чи інших соціальних умовах [16].

Ціннісно-смысловий вплив менеджера освіти на учасників управлінського процесу реалізується через деонтологічні цінності й норми у сфері управління, що обумовлюють продукування нових ціннісних смислів і використання їх у якості інструменту управління власною поведінкою. Ціннісним орієнтиром носія влади, яким виступає менеджер освіти, є його професійний обов'язок як регулятор, що надає певного морального, правового та філософського забарвлення відносинам влади.

Роль та значення деонтологічних цінностей як основи професійної поведінки менеджера освіти розглянуто І.Д. Бехом та Л.М. Семененко, М.П. Васильєвою, О.М. Камінською, В.В. Крижком та ін. Зокрема, О.М. Камінська акцентує увагу на ціннісно-смысловому впливі управлінської поведінки керівника, що реалізується через деонтологічні цінності й норми у сфері управління [7, с. 47]. Важливу роль особистісних ціннісних характеристик керівника закладу освіти у забезпеченні компетентного управління стверджує В.В. Крижко [9, с. 357]. Компетентну поведінку керівника закладу освіти Т.М. Сорочан ставить у пряму залежність від заснованого на цінностях розуміння соціальних процесів [15, с. 177].

Висновки науковців щодо ціннісної природи професійної поведінки менеджера освіти обумовлюють пильну увагу до комплексу цінностей як сенсів його професійної діяльності.

Цінність визначається як:

- опосередкований культурною еталон у їх досягненні, що має трансцендентний характер [12];
- найважливіший регулятор життєдіяльності [3];

- життєво важливе для суб'єкта або групи суб'єктів явище, об'єкт, переконання тощо, що відповідає їх основним життєвими вимогам і слугує орієнтиром та цілями життєдіяльності, а також є стратегічним об'єднуючим фактором, що обумовлює норми поведінки [4];

- психолого-педагогічне утворення, в якому у стислому вигляді присутнє безпосередньо або (найчастіше) опосередковано ставлення людини до середовища і самої себе [9].

Зважаючи на складність зазначеного поняття та полімодальність ціннісного змісту діяльності й поведінки, в сучасних наукових джерелах міститься значна кількість різноманітних класифікацій цінностей:

- первинні, базові та інструментальні [13];
- цінності-цілі, цінності-знання, цінності-відносини, цінності-якості [5];

- цінності життя, цінності культури, соціально-політичні цінності [6];

- цінності-цілі, цінності-ідеали, цінності-бажання, цінності-повинності [14];

- цінність-ідеал, цінність-норма, цінність-принцип, цінність-ціль, цінність-відносини, цінність-значення [9].

Аналіз сутності цінностей як елементів кожної з наведених класифікацій виявив наявність у їхньому змісті різною мірою вираженої деонтологічної складової. Однак, існує потреба окремого розгляду деонтологічних цінностей як регуляторів професійної поведінки менеджера освіти.

Уперше поняття «деонтологічні цінності» обґрунтовано М.В. Примушем та Г.П. Поляковою, які визначають ці поняття як особливий вид духовних явищ [10], об'єкти суспільного життя [11], що задовольняють потреби суспільства в регулюванні соціальних відносин і вчинків людей, пропонуються як необхідні або бажані для нормативного розвитку професійного життя особистості. Отже, вони виступають як один з найбільш пророблених і артикульованих соціумом [11, с. 160–161] орієнтирів напрямку розвитку суб'єкта як члена професійної спільноти.

У визначенні сутності деонтологічних цінностей менеджерів освіти значущими є висновки В.П. Андрущенко, О.О. Бандурки, В.П. Беха, В.М. Козакова, Л.М. Семененко та ін. щодо ціннісних орієнтирів професійної діяльності.

Угрупування деонтологічних цінностей здійснено на основі висновків В.А. Бачиніна щодо поділу цінностей на цінності-сенси існування і цінності-норми повинності. Науковець зазначає, що цінності-сенси мають універсально-екзистенційний характер завдяки своїй здатності наділяти людське життя піднесеним соціокультурним сенсом; цінності-норми, або цінності- повинності, позначають те, що є продиктованим суспільною необхідністю, інтересами різномасштабних соціальних спільнот. Саме вони наділені здатністю визначати способи людської поведінки, що відповідають високим критеріям цивілізованості та культури [2], а, отже, наповнені деонтологічним сенсом.

Ця ж думка стверджується О.О. Бандуркою. Розглядаючи гносеологічну різноманітність ціннісно-нормативного змісту концепту держави, науковець виділяє два типи цінностей – предметні (предмети людської діяльності, суспільні відносини та включені до їхнього кола природні явища як об'єкти ціннісного відношення) та суб'єктивні (установки й оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, виражені у формі нормативних уявлень) [1, с. 78].

З огляду на зазначене, деонтологічні цінності слід класифікувати у дві групи, а саме:

- цінності-сенси, що являють собою предметні якості явищ, в основі яких лежить деонтологічне ставлення людини до них (людина, влада, авторитет, обов'язок, колектив, право, мораль, норма);
- цінності-норми, що характеризують особисті якості та прояви поведінки людини (відповідальність, честь, гідність, справедливість тощо).

Слід акцентувати увагу на тому, що поняття «людина» у зазначеному контексті має подвійне значення: вона є цінністю-сенсом управління й одночасно виступає реалізатором цінностей-норм, є вагомим управлінським ресурсом, який, проте, має внутрішню цінність.

Висновки і пропозиції. Зазначене вище дозволяє сформулювати основні ціннісно-деонтологічні орієнтири діяльності менеджера освіти, що полягають у:

- добросовісному виконанні ним свого професійного обов'язку як усвідомлення необхідності діяти відповідно до морально-правових принципів, що сприймаються менеджером освіти як цінність-сенси і спонукають відсунути на задній план власні інтереси, узгоджувати власні цілі з загальними цілями організації;

- необхідності визнання менеджером освіти власної честі й гідності, так само як честі й гідності інших учасників управлінського процесу, продукування професійної поведінки, що не принижує ні власної гідності, ні гідності підлеглих;

- виробленні норм управлінської діяльності, що базуються на паритеті моралі й права, на деонтологічно виправданих прийомах управлінської взаємодії, на розумінні сутності деонтологічно допустимих дій у межах власної поведінки;

- використанні раціональних способів правового регулювання управлінських відносин, їх захисті й упровадженні в управлінській діяльності відповідно до правових та розпорядчих принципів законності;

- усвідомленні правової й моральної відповідальності за дії, що суперечать нормам управлінської деонтології та етики тощо.

Зазначені вище ціннісно-деонтологічні орієнтири діяльності менеджера освіти формуються в межах його професійної підготовки у закладі вищої освіти та зміцнюються упродовж професійної діяльності.

Список літератури:

1. Бандурка О. О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): [монографія] / О. О. Бандурка. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 403 с.
2. Бачинин В. А. Морально-правовая философия / В. А. Бачинин. – Харьков: Консум, 2000. – 208 с.
3. Бех І. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу / І. Бех // Шлях освіти: наук.-метод. журнал. – 2010. – №4 (58). – С. 8-9.
4. Гайдученко С. О. Ціннісний аспект організаційної культури публічного управління в умовах становлення інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / С. О. Гайдученко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2015-2/doc/1/02.pdf>. – Назва з екрану.
5. Ильин В. В. Аксиология / В. В. Ильин. – Москва: Издательство Московского университета, 2005. – 216 с.
6. Исаев И. Ф. Аксиологический и культурологический подходы к исследованию проблем педагогического образования в научной школе В. А. Славенкина / И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов // Известия Рос. академии образования. – 2000. – № 3. – С. 45–58.

7. Камінська О. В. Раціональне та ірраціональне в управлінні навчальним закладом: монографія / за науковою ред. В. П. Беха ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 192 с.
8. Крижко В.В. Аксиологічний потенціал державного управління освітою. Навч. посібник / Крижко В. В., Мамаєва І. О. – К.: Освіта України, 2005. – С. 203.
9. Крижко В. В. Антологія аксиологічної парадигми освіти: навч. пос. / В. В. Крижко. – К.: Освіта України, 2005. – 440 с.
10. Полякова Г. П. Деонтологічна підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі: дис. ... канд. пед. наук, спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Г. П. Полякова. – Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2011. – 311 с.
11. Примуш М. В. Загальна соціологія: навч. посібник / М. В. Примуш. – К.: Професіонал, 2004. – 590 с.
12. Психологія особистості: словник-довідник / [за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко]. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
13. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: монографія / О. В. Радченко – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с.
14. Слостенін В. А. Введение в педагогическую аксиологию / В. А. Слостенін, Г. И. Чижакова. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
15. Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. М. Сорочан; Луганський нац. пед. ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 43 с.
16. Стець В. Система цінностей української еліти / В. Стець // Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філософські проблеми науки і культури. – 2008. – Вип. XI. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2008_11/17.pdf
17. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с.

Задорожная-Княгницкая Л.В., Тимофеева И.Б.

Мариупольский государственный университет

ДЕОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ МЕНЕДЖЕРА ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ НАУЧНОГО ДИСКУРСА

Аннотация

В статье раскрыта проблема деонтологических ценностей, которая относится к числу дискуссионных в современной науке. Осуществлен анализ понятия «ценность», обоснованного отечественными и зарубежными учеными, приведена классификация ценностей. Акцентируется внимание на необходимости отдельного рассмотрения деонтологических ценностей как регуляторов профессионального поведения менеджера образования. Группировка деонтологических ценностей осуществлена на основе классификации ценностей на ценности-смыслы существования и ценности-нормы повинности (В. А. Бачинин). Отмечено, что ценности-смыслы представляют собой предметные качества явлений, в основе которых лежит деонтологическое отношение человека к ним (человек, власть, авторитет, долг, коллектив, право, мораль, норма). Ценности-нормы характеризуют личные качества и проявления поведения менеджера образования (ответственность, честь, достоинство, справедливость и т.д.). В выводах статьи сформулированы основные ценностно-деонтологические ориентиры деятельности менеджера образования (добросовестное выполнение профессионального долга, признание собственной чести и достоинства, чести и достоинства других участников управленческого процесса; выработка норм управленческой деятельности на паритете морали и права, использование рациональных способов правового регулирования управленческих отношений; осознание правовой и моральной ответственности за действия, противоречащие нормам управленческой деонтологии и этики).

Ключевые слова: менеджер образования, управленческая деонтология, ценности, деонтологические ценности, ценности-смыслы, ценности-нормы.

Zadorozhna-Knyagnytska L.V., Tymofeyeva I.B.

Mariupol State University

DEONTOLOGICAL VALUES OF EDUCATION MANAGER IN CONTEXT OF SCIENTIFIC DISCOURSE

Summary

The article deals with the problem of deontological values, which is considered to be a debatable one in modern science. The analysis of the concept of value, substantiated by Ukrainian and foreign scientists, is carried out; the classification of values is given. The emphasis is made on the necessity of a separate consideration of deontological values as regulators of professional behavior of the education manager. The classification of deontological values is made on the basis of their division into two groups: values-senses of existence and values-norms of obligation (V.A. Bachynin). It is noted that values-senses represent objective qualities of phenomena, which are based on person's deontological attitude to them (person, power, authority, duty, staff, law, morals, and norm). Values-norms characterize personal qualities and manifestations of behavior of the education manager (responsibility, honor, dignity, justice, etc.). In the conclusion of the article the main value-deontological guidelines for the activities of the education manager are formulated (diligent performance of professional duties, recognition of their own honor and dignity, honor and dignity of other participants of management process, development of norms of management activities on the parity of morals and law, use of rational methods of legal regulation of managerial relationships; awareness of legal and moral responsibility for actions that contradict the rules of managerial deontology and ethics).

Keywords: education manager, managerial deontology, values, deontological values, values-senses, values-norms.